

Ochrona praw dziecka w systemie prawa międzynarodowego XX wieku

Dr Marek Klimek – KUL STALOWA WOLA

Ur. 14.10.1975r. w Bychawie. Studia socjologiczne na KUL zakończone w 2000r. W 2005 roku uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy pt. „Samorząd miast II Rzeczypospolitej. Publiczna debata i rozwiązania ustrojowe” na Wydziale Nauk Społecznych KUL w Lublinie. Obecnie adiunkt w Instytucie Socjologii Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie KUL Jana Pawła II w Stalowej Woli. Autor licznych publikacji z zakresu socjologii, polityki społecznej oraz samorządu terytorialnego. Organizator 3 konferencji naukowych. Samorządowiec, od 2007 roku dyrektor Domu Pomocy Społecznej w Popkowicach.

W całym systemie prawa międzynarodowego XX wieku jedną z najważniejszych idei stała się ochrona praw dzieci. Dzieci postrzegane są jako podmiot szczególnej troski ze względu na swoją niedojrzałość fizyczną i psychiczną. Dlatego ochrona ich praw stała się jednym z wiodących aspektów systemu ochrony praw człowieka zarówno w ustawodawstwie wewnątrz krajowym (zwłaszcza w państwach demokratycznych) jak i w prawie międzynarodowym, o czym świadczą liczne dokumenty (pakty, deklaracje, konwencje) regulujące tę problematykę. Na tym tle zarysowuje się jednak problem efektywności tych przyjętych rozwiązań. Celem analizy jest określenie miejsca, jakie zajmowała ochrona praw dziecka w systemie prawa międzynarodowego XX wieku, a także próba oceny skuteczności przyjętych rozwiązań, tj. kwestii skuteczności tego systemu w zakresie rzeczywistego za-

bezpieczania praw dzieci i ochrony ich podmiotowości.

Samo pojęcie „dziecko”, intuicyjnie z łatwością zrozumiałe, w praktyce przysparza jednak wielu trudności interpretacyjnych na gruncie prawa międzynarodowego oraz w ustawodawstwie wewnętrznym poszczególnych państw, w szczególności w odniesieniu do granic wiekowych okresu dziecięcego, jak również określenia początku jego istnienia (z chwilą narodzenia czy przed). W rozumieniu art. 1 Konwencji praw dziecka z dn. 20 listopada 1989 roku słowo „dziecko” oznacza „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”¹. Prawa dziecka w świetle postanowień Deklaracji Praw Dziecka, a także preambuły Konwencji Praw Dziecka opierają się na przekonaniu, że dzieciom ze względu na ich wiek i niedojrzałość fizyczną oraz

¹ W prawie krajowym zasady osiągnięcia pełnoletności mogą być uregulowane odrębnie. Zgodnie z art. 10 obowiązującego w prawie polskim Kodeksu Cywilnego z dn. 23 kwietnia 1964r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.) pełnoletnim jest ten, kto ukończył 18 lat oraz małoletni, który zawarł związek małżeński.

umyślową przysługuje szczególna troska i opieka ze strony dorosłych, zarówno przed jak i po urodzeniu. Konsekwencją takiego rozumienia podmiotowości dziecka od chwili poczęcia jest przekonanie, że prawo do życia przysługuje nie od chwili narodzenia, lecz od chwili poczęcia. Z kolei w polskim systemie prawnym na stanowisku, że „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletniości” stoi w art. 2 ust. 1 ustawa z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69). Stanowisko to przypisuje zatem dziecku odrębną godność i podmiotowość prawną od chwili poczęcia. W związku z tym dziecku przysługują uprawnienia, do których respektowania zobowiązane są wszystkie inne podmioty życia społecznego².

Prawa człowieka stanowią zespół norm zarówno prawa międzynarodowego, jak i prawa wewnętrznego, które zapewniają każdej jednostce ludzkiej możliwość istnienia i działania w sposób odpowiadający przyrodzonej i niezbywalnej godności tej jednostki jako członka wspólnoty ludzkiej poprzez przyznanie jej dostępu do określonych dóbr materialnych i duchowych oraz swobody zachowywania się w określony sposób jak również poprzez zakaz przeszkadzania jednostkom ludzkim w korzystaniu z przysługujących im praw i swobód³. Mają one charakter:

- przyrodzony - istnieją niezależnie od woli władzy i przysługują każdej osobie z racji urodzenia,

- niezbywalny - człowiek nie może się zrzec swoich praw lub z nich zrezygnować,
 - nienaruszalny - państwo służy, jako narzędzie ich ochrony i realizacji,
 - powszechny - przysługują bez wyjątku każdemu człowiekowi indywidualnie, niezależnie od przynależności państwowej, koloru skóry, czy też od wyznawanej religii⁴.

Rozróżnia się prawa człowieka trzech generacji. Prawa pierwszej generacji obejmują prawa polityczne i obywatelskie, takie jak m.in. wolność, równość. Prawa drugiej generacji to prawa gospodarcze, społeczne, kulturalne. Prawa trzeciej generacji obejmują prawa solidarnościowe: prawo do pokoju, wspólne dziedzictwo ludzkości, prawa mniejszości narodowych, prawo do czystego środowiska naturalnego⁵.

Wiele podstawowych dokumentów prawa międzynarodowego koncepcję ochrony praw człowieka traktuje jako konsekwencję przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Godność ujmuje się jako zespół cech wyróżniających człowieka od innych stworzeń i zapewniających mu centralne miejsce we wszechświecie. W świetle chrześcijaństwa i doktryny Kościoła Katolickiego podkreśla się nie tylko przyrodzony, ale także nadprzyrodzony charakter godności człowieka. Jej źródłem jest biblijny zapis z Księgi Rodzaju, że człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga⁶. Papież Jan Paweł II w swoim orędziu na XXXII Światowy Dzień Pokoju w dniu 01.01.1999r.

² Por. R. Król. Osobowość nauczyciela akademickiego (w zarysie dyskursu akademickiego), [w:] Ewaluacja i innowacje w edukacji. Kompetencje i odpowiedzialność nauczyciela. Wyd. UAM w Poznaniu, PWSZ w Koninie, (red.) Jan Grzesiak, Kalisz – Konin 2010, s. 482 – 450.

³ T. Sokółowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*, Warszawa 2004, s. 11.

⁴ W. Skrzydło, *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2003, s. 155.

⁵ F. J. Mazurek, *Społeczne prawa człowieka*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. X, s. 205-206.

⁶ Rdz 1, 26-28.

podkreślił, że „godność ludzkiej osoby jest wartością transcendentną [...]. Każdy człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boże i tym samym radykalnie zwrócony ku swemu Stwórcy, pozostaje w trwałej relacji z wszystkimi, którzy zostali obdarzeni tą samą godnością. Troska o dobro jednostki łączy się więc ze służbą dobru wspólnemu, zaś prawa i obowiązki uzupełniają się i wzajemnie umacniają”⁷. Bezpośredni związek idei praw człowieka z godnością osoby ludzkiej podkreśla również Franciszek J. Mazurek, który definiuje prawa człowieka jako te prawa, które „bezpośrednio wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i z tej racji odznaczają się powszechnością, nienaruszalnością i niezbywalnością oraz odpowiadają i chronią godność człowieka”⁸. Z kolei Czesław Strzeszewski podkreśla nienaruszalny i niezbywalny charakter praw człowieka. Naturalny charakter praw osobowych decyduje o nierozzerwalnym ich związku z osobą ludzką. Istnieją one tak długo jak długo istnieje człowiek. I wszelkie prawa pozytywne, stanowione przez polityczne organizacje społeczeństwa, godzące w prawa naturalne osoby ludzkiej, są bezprawiem. Prawa człowieka są też niezbywalne czyli nie mogą być odebrane człowiekowi przez żadną władzę, ani on sam nie może z nich zrezygnować ani ich odstąpić⁹.

Sama koncepcja ochrony praw człowieka w prawie międzynarodowym ma

długą historię, aczkolwiek prawdziwy jej rozkwit nastąpił dopiero po II wojnie światowej. W poszukiwaniu regulacji dotyczących ochrony praw człowieka najczęściej nawiązuje się do traktatów XVI-wiecznych gwarantujących wolność religijną niektórym mniejszościom i grupom etnicznym (pokój w Augsburgu z 1555 roku) oraz XIX-wiecznych chroniących pewne grupy narodowościowe, wyznaniowe czy służących zwalczaniu niewolnictwa oraz handlu niewolnikami. Generalnie jednak w prawie międzynarodowym regulacje dotyczące ochrony praw człowieka pojawiły się później niż w ramach wewnętrznego ustawodawstwa państw. Krzysztof Motyka tłumaczy to tradycyjną niechęcią państw do jakiegokolwiek ograniczania ich suwerenności¹⁰. Z kolei źródła regulacji prawnych dotyczących ochrony praw dziecka w zasadzie dopiero pod koniec XIX wieku, co miało związek z procesami industrializacji i masowym wyzyskiem dzieci do ciężkich prac w przemyśle. Dopiero w 1923r. z inicjatywy Międzynarodowego Związku Pomocy Dzieciom opracowano Kartę Dziecka. Miała ona być deklaracją podstawowych, fundamentalnych praw dziecka. W 1924 r. została ona przyjęta przez Ligę Narodów jako Genewska Deklaracja Praw Dziecka. Nie miała ona charakteru aktu prawnie wiążącego. Raczej była ona apelem o charakterze moralnym.

Na szeroką skalę prawa człowieka do prawa międzynarodowego wkro-

⁷ Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju. Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju w dniu 01.01.1999r.*

⁸ Mazurek, *Godność człowieka a prawa człowieka*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych” 1980, t. VIII, s. 24. Szerzej na ten temat zob. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.

⁹ Cz. Strzeszewski, *Katolicka Nauka Społeczna*, Lublin 1994, s. 390-391. Por. również M. Klimek, *Ochrona praw kobiet w systemie prawa międzynarodowego XX wieku*, [w:] *Kobieta we współczesnym społeczeństwie*, red. A. Witkowska-Paleń, J. Maciaszek, Stałowa Wola 2010, s. 29.

¹⁰ K. Motyka, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Lublin 1999, s. 24-25.

czyły natomiast dopiero po II wojnie światowej, co było przede wszystkim wyrazem dążeń społeczności międzynarodowej do zapobieżenia powtórzeniu się dramatycznych doświadczeń wojny i zbrodni ludobójstwa. Miało to zarazem ściśle związek z powstaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych, utworzonej na mocy Karty Narodów Zjednoczonych, która została podpisana 26 czerwca 1945 roku w San Francisco. Karta Narodów Zjednoczonych jako swego rodzaju konstytucja społeczności międzynarodowej, wyrażała wiarę w podstawowe prawa człowieka oraz w godność i wartość osoby ludzkiej, w równe prawa mężczyzn oraz wszystkich narodów dużych i małych. Wśród celów ONZ art. 1 Karty wymienia doprowadzenie do współpracy międzynarodowej w „rozwijaniu i wspieraniu poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub religię”.

Jak zauważa Roman Wieruszewski, jedną z najważniejszych zalet systemu ONZ jest jego powszechność i uniwersalność. Dotyczy ona w najprostszym rozumieniu zakresu terytorialnego i oznacza, że system ochrony praw człowieka obejmuje swoim zasięgiem cały świat, co jednocześnie wyróżnia go od tzw. systemów regionalnych. O jego powszechności stanowi jednak przede wszystkim pewien wspólny i uniwersalny, system wartości, który powinien leżeć u podstaw praw człowieka i który sugeruje istnienie pewnych praw niezależnie od prawa pozytywnego czy państwa. Jednoznacznie przyjęto więc, że prawa człowieka przysługują każdemu

i są niezależne od tego, czy są wzajemnie uznawane. Międzynarodowa ochrona praw człowieka w ramach systemu ONZ w jednakowy sposób obejmuje wszystkie narody, bez względu na różnice kulturowe, normy etyczne czy stopień rozwoju cywilizacyjnego¹¹.

Zgromadzenie Ogólne ONZ 10 grudnia 1948r. uchwaliło Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Dokument ten miał wprowadzić formę rezolucji, a nie nakładającej na państwa zobowiązania umowy międzynarodowej, jednak wyznaczał pewne standardy „do osiągnięcia przez wszystkie ludy i wszystkie narody”. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie jest umową międzynarodową, nie posiada więc mocy prawnie wiążącej, ma jednak znaczenie moralne i polityczne. Jak zauważa Krzysztof Motyka, deklaratoryjny, stwierdzający, a nie konstytutywny, ustanawiający charakter dokumentu proklamuje prawa człowieka jako przyrodzone, z którymi przychodzimy na świat i posiadamy niezależnie od woli państw czy jakiegokolwiek społeczności, a przy tym niezbywalne, tzn. takie, których nie możemy się zrzec¹². Tak więc, w świetle Deklaracji godność, a także wszystkie prawa przysługują człowiekowi z samego faktu bycia człowiekiem a nie ze względu na jakiegokolwiek inne cechy. Państwo powinno te nienaruszalne uprawnienia bez jakiegokolwiek dyskryminacji uznać i chronić oraz skutecznie zabezpieczać. Stąd też każde dziecko jako istota, której przysługuje godność, jest podmiotem praw człowieka. Deklaracja przyjmuje założenie, że „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw

¹¹ R. Wieruszewski, *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, red. J. Skóra, Warszawa 2003, s. 47.

¹² Motyka, *Prawa człowieka...*, s. 29.

wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stoi również na stanowisku konieczności otoczenia dzieci szczególną opieką i troską, o czym świadczy art. 25 pkt 2 Deklaracji, który stanowi, że „macierzyństwo i dzieciństwo upoważniają do specjalnej opieki i pomocy”. Ponadto Deklaracja stanowi, że wszystkie dzieci, zarówno małżeńskie, jak i pozamałżeńskie, będą mogły korzystać z jednakowej pomocy społecznej. W świetle postanowień Deklaracji obowiązkiem każdego państwa jest zapewnienie swoim obywatelom ochrony podstawowych praw człowieka, a tym samym stwarzanie im warunków do pełnego rozwoju osobowego, społecznego i kulturowego.

W wyniku wielu napięć w stosunkach międzynarodowych (okres tzw. zimnej wojny) oraz ścierania się różnych koncepcji praw człowieka, kolejne istotne dokumenty – tworzące tzw. Międzynarodową Kartę Praw Człowieka – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych Społecznych i Kulturalnych zostały przyjęte przez ONZ dopiero w 1966 roku. Dokumenty te, wspólnie w Powszechną Deklarację Praw Człowieka tworzą tzw. międzynarodowy kodeks praw człowieka wyznaczający swoisty kanon podstawowych zasad w zakresie normatywnej ochrony praw człowieka we współczesnym świecie¹³.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 roku. Podobnie jak Powszechna

Deklaracja Praw Człowieka stoi on na gruncie koncepcji absolutnych praw człowieka, wprost wywodząc je z przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Pakt nie adresuje bezpośrednio swoich norm do dzieci, lecz sformułowane w nim prawa odnoszą się do wszystkich ludzi. W kwestii ochrony praw dziecka należy podkreślić szczególnie znaczenie artykułów: art. 6 – prawo do życia, zakaz wykonywania kary śmierci w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez osoby poniżej 18 roku życia i wobec kobiet ciężarnych; art. 7 – zakaz tortur oraz okrutnego lub poniżającego traktowania lub karania; art. 8 - zakaz niewolnictwa i handlu niewolnikami; art. 9 – prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, zakaz samowolnej albo bezprawnej ingerencji w życie prywatne i rodzinne. Do szczególnie istotnych należy również art. 23, który stoi na straży praw rodziny, postrzegając ją jako naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa. Jednocześnie Pakt podkreśla prawo rodziny do szczególnej ochrony ze strony Państwa i społeczeństwa.

Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 roku, w artykule 3 stwierdza, że: „należy podjąć wspólne kroki dla zapewnienia pomocy i ochrony wszystkim dzieciom i młodzieży bez żadnej różnicy z tytułu pochodzenia lub innych względów”. W świetle postanowień Paktu należy zapewnić ochronę dzieci i młodzieży przed wyzyskiem ekonomicznym i społecznym. Z kolei zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla ich zdrowia lub moralności, bądź niebezpiecznej dla życia i mogącej krę-

¹³ Por. R. Król. Interwencja nauczycielska jako forma profilaktyki przemocy wobec dzieci i młodzieży, [w:] Pomoc rodzinie dysfunkcyjnej, (red.) B. Kaldon, Sandomierz – Stalowa Wola 2006, s. 138 – 143.

pować ich normalny rozwój, będzie prawnie karane. Na mocy art. 10 Państwa - strony Paktu uznały, że „należy udzielić jak najszerzej ochrony i pomocy rodzinie jako naturalnej i podstawowej komórce społeczeństwa, w szczególności przy jej zakładaniu i w okresie trwania odpowiedzialności rodziny za opiekę i wychowanie dzieci pozostających na jej utrzymaniu. Jednocześnie w myśl Paktu „szczególną opieką należy otoczyć matki w rozsądnym okresie przed i po urodzeniu dziecka. W tym czasie pracujące matki powinny otrzymywać płatny urlop lub urlop z zapewnieniem odpowiednich świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego”. Państwa – strony Paktu na mocy art. 12 zostały również zobowiązane do podjęcia odpowiednich działań koniecznych dla zmniejszenia umieralności niemowląt, poprawy higieny oraz stworzenia warunków zapewniających wszystkim świadczenia i opiekę lekarską. Pakt zobowiązuje państwa do podjęcia wszelkich starań zapewniających stały wzrost stopy życiowej, uznając w ten sposób prawo każdego do odpowiedniego poziomu życia.

Istotną różnicą między Paktami Praw Człowieka – oczywiście poza samym katalogiem uprawnień – jest charakter zobowiązań, jakie dokumenty te nakładają na państwa, będące ich stronami. Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych miał moc bezwzględnie obowiązującą, z kolei Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ma bardziej charakter programowy i promocyjny, tzn. wyznacza on jedynie pewne standardy i wytyczne dotyczące polityki wewnętrznej państw w stosunku do proklamowanych praw w nim zawartych.

Obok wyżej wymienionych aktów o charakterze ogólnym, generalnym, w ramach systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych i wyspecjalizowanych jej organizacji przyjęto szereg konwencji i deklaracji o charakterze szczegółowym, dotyczących albo określonych praw, albo określonych grup osób. Wiele z nich dotyczyło ochrony praw dzieci.

Podstawowym dokumentem o charakterze międzynarodowym w zakresie poszanowania i ochrony praw dziecka jest Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1959 r. W preambule do tego dokumentu stwierdza się, że dziecko, z powodu niedojrzałości fizycznej i umysłowej, wymaga szczególnej opieki i troski, a także odpowiedniej opieki prawnej zarówno przed urodzeniem, jak i po urodzeniu. Deklaracja zawiera 10 zasad:

1. zakaz jakiegokolwiek dyskryminacji dzieci oraz ich rodzin, z powodu rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych lub innych, narodowości lub pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub z jakiegokolwiek innego powodu,
2. prawo dziecka do szczególnej ochrony, ustawodawczej i innej, w celu zapewnienia mu wszechstronnego rozwoju fizycznego, umysłowego, moralnego, duchowego i społecznego, w warunkach wolności i godności,
3. prawo dziecka do nazwiska i obywatelstwa,
4. gwarancja ubezpieczeń społecznych, odpowiednich warunków materialnych oraz systemu opieki medycznej zarówno dla dziecka, jak i matki,
5. nakłada szczególne obowiązki zakresie sprawowania opieki i zabezpieczenia potrzeb dzieci upośledzonych,

6. priorytet rodziny w zakresie wychowania dzieci, oraz obowiązek państwa i innych podmiotów w zakresie wsparcia rodzin wielodzietnych,
7. prawo dziecka do nauki, bezpłatnej i obowiązkowej przynajmniej na poziomie szkoły podstawowej,
8. pierwszeństwo dziecka do ochrony i pomocy,
9. obowiązek ochrony dziecka przed zaniedbaniem, okrucieństwem i wyzyskiem, w tym także w stosunkach pracy,
10. obowiązek wychowania dzieci w duchu przyjaźni, tolerancji i pokoju.

W międzynarodowym systemie ochrony praw dziecka centralne miejsce zajmuje również Konwencja o prawach dziecka ratyfikowana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. Konwencja ma charakter umowy międzynarodowej. Jej przepisy bezwzględnie wiążą państwa-strony konwencji ratyfikujące tę konwencję. Państwa ratyfikując ten dokument zobowiązują się do przestrzegania jego postanowień. Zasadniczym celem Konwencji jest poprawa losu dzieci oraz zapewnienie im przez państwa standardów opieki i wychowania na poziomie co najmniej podstawowym.

Konwencja praw dziecka już w preambule jednoznacznie wskazuje na pierwszeństwo rodziny w wychowywaniu dziecka jako optymalnego środowiska dla całkowitego rozwoju jego osobowości. Rodzina jako podstawowa komórka społeczna, będąca jednocześnie naturalnym środowiskiem rozwoju wszystkich jej członków, w tym zwłaszcza dzieci, „powinna być otoczona niezbędną ochroną i opieką, aby mogła w pełnym zakresie odgrywać swoją rolę w społeczeństwie”.

Katalog praw zawartych w Konwencji jest bardzo obszerny i obejmuje prawa cywilne, polityczne, społeczne i kulturalne, w tym prawo do: życia i rozwoju (art. 6), otrzymania imienia i obywatelstwa, poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką (art. 7), tożsamości (art. 8), wychowania w rodzinie i kontaktów z rodzicami w przypadku rozłączenia z nimi (art. 9), zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz ich nielegalnego wywozu za granicę (art. 11), swobodnego wyrażania własnych poglądów (art. 12, 13), swobody myśli, sumienia i wyznania (art. 14), zrzeszania się (art. 15), prywatności (art. 16), dostępu do informacji (art. 17), ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku (art. 19), ochrony i pomocy ze strony państwa w sytuacji gdy dziecko pozbawione jest naturalnego środowiska rodzinnego (art. 20), adopcji z zastosowaniem zasady że dobro dziecka jest dobrem najwyższym (art. 21), ochrony i pomocy humanitarnej przy ubieganiu się o status uchodźcy (art. 22), objęcia szczególną troską i opieką dziecka niepełnosprawnego psychicznie lub fizycznie (art. 23), do jak najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej (art. 24), ochrony dziecka umieszczonego w zakładzie (art. 25), korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczenia socjalnych (art. 26), do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu (art. 27), do nauki (art. 28-29), do posiadania i ko-

rzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka dla dzieci należących do mniejszości narodowych, etnicznych, językowych lub religijnych (art. 30), do wypoczynku i czasu wolnego oraz do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym (art. 31), do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka, bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju (art. 32), ochrony dzieci przed nielegalnym używaniem środków narkotycznych i substancji psychotropowych (art. 33), ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych (art. 34), przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi (art. 35), przed wszelkimi innymi formami wyzysku (art. 36), zapobiegania torturowaniu bądź okrutnemu, nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu, zakazu pozbawiania wolności w sposób bezprawny lub arbitralny, a w przypadku jej pozbawienia do traktowania humanitarnego i z poszanowaniem godności oraz dostępu do pomocy prawnej i innej (art. 37), nierekrutowania do wojska dzieci poniżej piętnastego roku życia (art. 38), pomocy w przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka (art. 39), prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka (art. 40).

Konwencja wyraźnie stawia dziecko w pozycji podmiotu. To podmiot mogący wyrażać opinie, które powinny być brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji dotyczących jego losów życiowych. Należy też zauważyć, że Konwencja praw dziecka, koncentruje się wyłącznie na prawach dziecka, natomiast nie nakłada na nie żadnych zobowiązań. Jednak pominięcie to nie oznacza, że dziecko jako podmiot praw nie ma wpisanych w nie obowiązków. Oczywiście jest także, że obowiązki dziecka wobec rodziny będą aktualne w momencie osiągnięcia przez dziecko dojrzałości psychofizycznej¹⁴.

Na mocy art. 43 Konwencji o Prawach Dziecka, Państwa – Strony powołują do życia Komitet Praw Dziecka jako podmiot odpowiedzialny za kontrolę przestrzegania zobowiązań, jakie Dokument nakłada na państwa w realizacji zobowiązań Konwencji. Komitet ten składa się z 10 ekspertów wybieranych na 4-letnią kadencję spośród obywateli państw. Państwa – strony Konwencji zostały zobowiązane przedkładać Komitetowi sprawozdań dotyczących środków stosowanych do realizacji praw zawartych w Konwencji.

Należy również zauważyć, że obok omówionych wyżej aktów o charakterze uniwersalnym i powszechnym istnieje wiele międzynarodowych aktów prawnych szczegółowych regulujących ochronę praw dzieci przed poszczególnymi formami naruszania ich uprawnień. Taki charakter ma m. in. Deklaracja z 14.12.1974 r. o ochronie kobiet i dzieci na wypadek zagrożenia w czasie konfliktu zbrojnego. Na jej mocy Zgromadzenie Ogólne ONZ zaleciło rząd

¹⁴ B. Gronkowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *O prawach dziecka. Zawiera tekst Konwencji Praw Dziecka wraz z zastrzeżeniami RP*, Toruń 1994, s. 30.

podjęcie wszelkich starań o zapewnienie kobietom i dzieciom ochrony przed skutkami wojny. Wszelkie formy represji i prześladowań oraz nieludzkiego traktowania kobiet i dzieci są – w myśl postanowień Deklaracji – działaniami o charakterze przestępczym.

Obok uniwersalnego i najbardziej powszechnego systemu ONZ dużą rolę w zakresie ochrony praw człowieka odgrywają także systemy regionalne, kontynentalne i wyspecjalizowane. Zdaniem Krzysztofa Motyki szczególnie regionalne systemy ochrony praw człowieka pod pewnymi względami posiadają przewagę nad systemem uniwersalnym, ponieważ obejmują państwa bliskie przestrzennie, a dzięki temu zbliżone ideologicznie, kulturowo i cywilizacyjnie. W takiej sytuacji niejednokrotnie łatwiej jest im wypracować spójne stanowiska w kwestii ochrony praw jednostki, ratyfikować je i wiązać się umowami międzynarodowymi w tym zakresie, a przede wszystkim poddawać się kontroli międzynarodowej w tym zakresie¹⁵. Jedną z takich międzynarodowych organizacji o charakterze kontynentalnym, w zakresie działania, której ochrona praw człowieka zajmuje centralne miejsce, jest Rada Europy. Najważniejszym dokumentem tej organizacji w kwestii ochrony praw człowieka jest Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Europejska Konwencja Praw Człowieka) uchwalona 04.11.1950r. w Rzymie. Konwencja gwarantuje ochronę praw cywilnych i politycznych. Dokument ten ma charakter ogólny, zatem nie jest ukierunkowany w sposób szczególny na żadną grupę osób (w tym dzieci), lecz stoi na stanowisku, że prawa człowieka

przysługują wszystkim ludziom bez jakiegokolwiek różnicy. Generalnie katalog uprawnień zawartych w tym dokumencie nie odbiega znacząco od Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Charakter dokumentów szczegółowych w ramach systemu Rady Europy mają m. in. Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci wydana w Strasburgu 24 kwietnia 1967 r., Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego wydana 29 maja 1993 r. w Hadze oraz Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dziecka z 25 stycznia 1996 r. Aktem prawnym stojącym na stanowisku ochrony dzieci przed fizycznymi i moralnymi zagrożeniami związanymi z ich wykorzystywaniem na rynku pracy jest Europejska Karta Społeczna wydana w Turynie 18 października 1961 r. Na mocy tego dokumentu Państwa - strony zobowiązują się do podjęcia wszelkich dostępnych działań w celu skutecznej ochrony praw dzieci m.in. do ograniczenia wieku dopuszczenia do pracy dzieci (w szczególności art. 7). Zgodnie z pkt 17 Karty „matki i dzieci, niezależnie od stanu cywilnego i stosunków rodzinnych, mają prawo do odpowiedniej ochrony socjalnej i ekonomicznej”. Należy w tym miejscu również zaznaczyć, że kwestię ochrony dzieci przed wykorzystywaniem do pracy wielokrotnie podejmowała również Międzynarodowa Organizacja Pracy.

Na płaszczyźnie międzynarodowej szczególną rolę w zakresie ochrony praw dzieci odgrywają różnego rodzaju organizacje, takie jak: UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki

i Kultury), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy).

Różnorodne inicjatywy społeczności międzynarodowej, w drugiej połowie XX wieku zaowocowały wypracowaniem różnych systemów ochrony praw człowieka, zarówno o charakterze powszechnym i uniwersalnym, jak w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak też w ramach systemów kontynentalnych, regionalnych i wyspecjalizowanych. Doprowadziło to do podpisania, a następnie ratyfikowania związanego z przyjęciem na siebie przez Państwa – strony zobowiązań, wielu deklaracji, rezolucji, zaleceń i konwencji międzynarodowych. Warto na tym tle zastanowić się jaką rolę odgrywają te dokumenty w kwestii rzeczywistego zabezpieczania praw i podmiotowości dziecka, jaka jest ich rzeczywista skuteczność¹⁶.

Pobieżna nawet obserwacja sytuacji społecznej i politycznej w wielu rejonach świata jednoznacznie pokazuje, że mimo tego, iż prawa człowieka należą współcześnie do centralnych zagadnień w systemie prawa międzynarodowego, o czym świadczą tysiące deklaracji, konwencji, rezolucji, paktów i innych dokumentów, mimo tego, iż istnieje w społeczności międzynarodowej w zasadzie powszechne przekonanie o potrzebie i konieczności ich przestrzegania, to jednak ciągle występują rażące przejawy ich naruszania, ignorowania, a czasami choćby niedostrzegania. Wystarczy wymienić w tym kontekście choćby sytuację w niektórych państwach Afryki, Azji czy

też Ameryki Południowej. Jednak wbrew powszechnemu przekonaniu kwestii łamania praw człowieka (w tym dziecka) nie można przypisać tylko dyktaturom, czy też państwom utożsamianym z totalitarnym modelem sprawowania władzy i kształtowania relacji między państwem a społeczeństwem, ale nie są od nich wolne także państwa postrzegane jako demokratyczne. Niezależnie od skrajnych przejawów łamania prawa do życia, ograniczania wolności, prześladowań religijnych i politycznych, czymś wręcz powszechnym stają się nawet w państwach demokratycznych choćby problemy przemocy w rodzinie, nadużyć seksualnych, braku materialnych podstaw egzystencji wielu rodzin uniemożliwiających właściwe zabezpieczenie potrzeb dzieci i ich integralnego rozwoju, czy też niedostatecznej opieki medycznej. Jednym z największych, nierozwiązanych problemów współczesnego świata jest sytuacja dzieci w Afryce, ucierpiących z powodu głodu, chorób i wojen¹⁷.

Do chwili obecnej społeczność międzynarodowa nie wypracowała w pełni skutecznych sposobów i metod egzekwowania praw zapisanych w oficjalnych dokumentach. Zresztą społeczności XXI wieku nie udało się powstrzymać od dokonywania nawet ludobójstwa oraz innych zbrodni na skalę masową. Stale rozwija się terroryzm. W wielu rejonach świata toczą się krwawe wojny. Tak powszechne i wydawałoby się nieodzowne prawa człowieka jak prawo do życia, prawo do wolności osobistej, czy zakaz tortur są nagminnie łamane. Podzielam opinię Romana Wieruszewskiego, że gdybyśmy mieli przyjąć, że

¹⁶ Por. R. Król. Edukacja wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości – strategie rozwoju, (red.), J. Szempruch, R. Król [w:] Edukacja, nr 3 (91) 2005, s. 123 – 125.

¹⁷ Por. R. Król. Duchowość nauczyciela akademickiego, [w:] Pedagogika Katolicka Nr 2 (1/2008), s. 200 – 206.

wskaźnikiem sukcesu międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka miałyby być doprowadzenie do pełnej ich realizacji, lub choćby zapobieżenie najbardziej skrajnym i brutalnym przejawom ich naruszenia, to współcześnie niewątpliwie musielibyśmy powiedzieć, że system ten poniósł klęskę. Mimo seitek rezolucji, deklaracji i innych dokumentów oraz powołania wielu instytucji nadzorujących proces ratyfikacji i respektowania tych postanowień, prawa człowieka były i są łamane. Wydaje się jednak, że należy również uwzględnić inne kryteria. Przede wszystkim wskutek tak powszechnej w XX wieku kodyfikacji praw człowieka w wielu dokumentach prawa międzynarodowego – deklaracjach, paktach, konwencjach praw człowieka – a także w prawie wewnętrznym poszczególnych państw, w tym w Konstytucjach, dokonał się ogromny postęp w takim zakresie, że prawa człowieka stały się niezbędnym czynnikiem porządkującym stosunki społeczne na świecie i jednym z głównych wyznaczników ładu międzynarodowego¹⁸.

Kwestia poszanowania praw człowieka ma charakter uniwersalny, zatem powinna stanowić przedmiot troski całej społeczności międzynarodowej. Dlatego cała społeczność międzynarodowa powinna dołożyć wszelkich starań w kierunku wzmocnienia odpowiedzialności wszystkich podmiotów życia społecznego, politycznego i gospodarczego za los każdej osoby ludzkiej, w tym szczególnie wszystkich dzieci.

STRESZCZENIE:

Jedną z grup otoczonych szczególną troską w systemie ochrony praw czło-

wieka są dzieci. Niniejszy artykuł ukazuje ewolucję norm prawa międzynarodowego w zakresie ochrony praw dziecka począwszy od podpisania Karty Narodów Zjednoczonych w 1945 r. Autor analizuje również kwestię skuteczności respektowania tych norm oraz ich znaczenie we współczesnej rzeczywistości politycznej.

SUMMARY:

Protecting the Rights of Children in the Twentieth Century in International Law

One of the group highly protected as far as human rights system is concerned are children. This article shows the evolution of the international law norms in protecting children's rights starting from the signing of the Charter of the United Nations in 1945. The author reveals the issue of the respect for the effectiveness of these standards and their importance in contemporary political reality.

BIBLIOGRAFIA

Banaszak B., Bisztyga A., Complak K., Jabłoński M., Wieruszewski R., Wójtowicz K., *System ochrony praw człowieka*, wyd. Zakamycze, Kraków 2003.

Genewska Deklaracja Praw Dziecka z 1924 r.

Gronkowska B., Jasudowicz T., Mik C., *O prawach dziecka. Zawiera tekst Konwencji Praw Dziecka wraz z zastrzeżeniami RP*, wyd. Comer, Toruń 1994.

Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r.

¹⁸ B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2003, s. 59; Klimek, *Ochrona praw kobiet...*, s. 39-40.

Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959 r.

Europejska Karta Socjalna z 18 października 1961 r.

Klimek M., *Ochrona praw kobiet w systemie prawa międzynarodowego XX wieku*, [w:] *Kobieta we współczesnym społeczeństwie*, red. A. Witkowska-Paleń, J. Maciaszek, wyd. Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2010, s. 27-42.

Kodeks Cywilny z dn. 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)

Mazurek F. J., *Godność człowieka a prawa człowieka*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych” 1980, t. VIII, s. 19-48.

Mazurek F. J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001.

Mazurek F. J., *Społeczne prawa człowieka*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. X, s. 205-230.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966r.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych Społecznych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 r.

Motyka K., *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Wydawnictwo „Morpol”, Lublin 1999.

Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci z 24 kwietnia 1967 r.,

Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci na wypadek zagrożenia w czasie konfliktu zbrojnego z 14 grudnia 1974 r.

Konwencja Praw Dziecka z 20 listopada 1989 r.

Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 29 maja 1993 r.

Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dziecka z 25 stycznia 1996 r.

Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju*. Orędzie na XXXII Skrzydło W., *Polskie prawo konstytucyjne*, wyd. Verba, Lublin 2003.

Sokołowski T., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*, wyd. WSP TWP, Warszawa 2004.

Strzeszewski Cz., *Katolicka Nauka Społeczna*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994.

Światowy Dzień Pokoju w dniu 1 stycznia 1999 r.

Ustawa z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69).

Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, red. J. Skóra, Zakamycze 2003. s. 57-114.

**„Nie trzeba innych ciągle ganić, karcić, wytykać.
Należy zawsze odwoływać się do wartości, które są
w każdym człowieku, chociażby ten człowiek był
najbardziej sponiewierany i zniszczony”.**

(S. Wyszyński)